

7. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. №1700-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

8. Бюджетний кодекс України: Закон України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

9. Ємельяненко К.О. Трансформація повноважень органів місцевого самоврядування в процесі їх реформування. *Держава і право: Збірник наукових праць. Серія Юридичні науки. Випуск 71* / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. К.: Вид-во «Юридична думка», 2016. С. 271–274.

10. Ємельяненко К.О. Теоретичні основи повноважень органів місцевого самоврядування та їх сучасна трансформація. *Право України*. 2016. № 9. С. 169–170.

11. Ладиченко В.В., Ємельяненко К.О. Особливості правового регулювання місцевого самоврядування в умовах децентралізації. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 1. С. 32–34.

12. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

13. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

14. Мищак І.М. Механізми контролю громади за діяльністю депутатів місцевих рад в Україні та Польщі (порівняльно-правовий аналіз). *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 1. С. 56–61.

15. Мищак І.М. Законодавче забезпечення місцевого самоврядування в Україні та перспективи його удосконалення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 1. С. 54–57.

16. Про внесення змін до Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування»: проект закону України від 17 травня 2018 р. № 8369. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64016

17. Пропозиції Президента України до Закону «Про службу в органах місцевого самоврядування»: проект закону від 30 березня 2015 р. № 3489. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54569

* *Ладиченко Віктор Валерійович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України.*

* *Ємельяненко Карім Олегович – кандидат юридичних наук, асистент кафедри теорії та історії держави і права Національного університету біоресурсів і природокористування України, керівник Київської обласної дирекції Всеукраїнської асоціації сільських та селищних рад.*

Стаття надійшла до редакції 14 жовтня 2018 р.

УДК 342.731

Тетяна Павроз *

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ ЯК СКЛАДОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ЇХ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ

Стаття присвячена питанню відповідальності релігійних організацій як складового елемента їх конституційно-правового статусу в Україні. Проаналізовано конституційно-правову відповідальність релігійних організацій в Україні, існуючі недоліки та шляхи їх подолання в чинному законодавстві України.

Ключові слова: релігійні організації, конституційно-правова відповідальність релігійних організацій, цивільна відповідальність релігійних організацій, адміністративна відповідальність релігійних організацій, кримінальна відповідальність релігійних організацій.

Павроз Т. В. Ответственность религиозных организаций в Украине как составной элемент их конституционно-правового статуса.

Статья посвящена вопросу ответственности религиозных организаций как составного элемента их конституционно-правового статуса в Украине. Проанализированы конституционно-правовая ответственность религиозных организаций в Украине, существующие недостатки и пути их преодоления в действующем законодательстве Украины.

Ключевые слова: религиозные организации, конституционно-правовая ответственность религиозных организаций, гражданская ответственность религиозных организаций, административная ответственность религиозных организаций, уголовная ответственность религиозных организаций.

Pavroz T. V. Responsibility of the religious organizations in Ukraine as an integral part of its constitutional and legal status.

This article is devoted to the issue of the responsibility of the religious organizations in Ukraine as a composite element of its constitutional and legal status in Ukraine. The author analyzes the constitutional and legal responsibility of the religious organizations in Ukraine, the existing shortcomings and ways to overcome them in the current legislation of Ukraine.

Keywords: religious organizations, constitutional and legal responsibility of the religious organizations, civil responsibility of the religious organizations, administrative responsibility of the religious organizations, criminal responsibility of the religious organizations.

Постановка проблеми. Із часу прийняття Конституції України від 28 червня 1996 року й Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року державно-церковні відносини неможливо представити без забезпечення прав вірян та відповідальності як необхідної складової конституційно-правового статусу релігійних організацій. Нині, з огляду на багато чинників, відповідальність релігійних організацій має важливе значення для суспільства в цілому. У нашій роботі ми спробуємо проаналізувати положення чинного законодавства, виявити існуючі недоліки та можливі шляхи їх подолання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання конституційно-правового регулювання релігійних відносин та статусу релігійних організацій певною мірою зачіпалося в роботах таких дослідників, як: Мищак І. М., Малишко В. М., Тодика Ю. М., Сергієнко Г. Л., Тарасевич І. А., Форостюк О. Д. та ін. Безпосередньо питанню відповідальності релігійних організацій приділяв увагу ряд польських вчених: Гловацка А., Складановські М., Нестерович М., Плятек М., Летовська Е., Табіс Д., американські – Нібура Г. Р., Майєр Л. Х., російські – Тарасевич І. А., Куніцин І. О., Терехов О. М. та ін. Окремі вчені проводили дослідження цього питання, порівнюючи законодавство різних країн, зокрема, Агафонова А. О., Дарем К., Торфс Р., Ньювенхюйса Е., Фокс Д., Россель Х.

Приміром, Нібура Г. Р. у своєму дослідженні висвітлює природу і масштаби відповідальності релігійних організацій [1]. Своєю чергою, Несерович М. широко розглянув цивільну відповідальність католицької церкви за зловживання та порушення священиками законодавства, порівняв американське та польське законодавство з цього питання [2]. Гловацка А., продовжуючи дослідження, розкрила відповідальність католицької церкви як юридичної особи та інституції за власні дії, а також відповідальності за діяльність окремих її представників [3].

Серед вітчизняних вчених Додіна Є. Є. та Пристінський І. О. досліджували адміністративну відповідальність релігійних організацій. Фучеджі В. Д., Бутинський В. Я. – цивільну відповідальність. Кримінально-правовий аспект досліджували, зокрема, Марисюк К. Б., Островський О. С. та інші.

Проте конституційно-правовому аспекту у питанні відповідальності релігійних організацій в Україні достатня увага не приділялася.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження й аналіз відповідальності релігійних організацій як складового елемента їх конституційно-правового статусу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відповідальність релігійних організацій є складовим елементом їх конституційно-правового статусу, який передбачається законодавством будь-якої

правової, демократичної держави. Україна також з метою захисту прав та свобод людини, конституційного ладу законодавством передбачила і права людини у сфері свободи совісті та віросповідання, які поступово приводяться у відповідність до міжнародних норм [4], і відповідальність релігійних організацій. При цьому міжнародні зобов'язання України та імплементація міжнародних норм у національне законодавство на перше місце ставлять саме забезпечення прав людини [5], а будь-які обмеження та притягнення до відповідальності повинні здійснюватися чітко у відповідності до закону та не містити дискримінації за релігійною ознакою.

Загалом чинним законодавством України передбачена конституційно-правова, адміністративна, цивільна та кримінальна відповідальність релігійних організацій та окремих осіб.

Так, адміністративна відповідальність передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року і полягає в накладенні адміністративних стягнень на керівні органи релігійної організації у випадку порушення норм чинного адміністративного законодавства. Зокрема, Пристінський І. О. зауважує, що чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення не передбачає відповідальності за порушення законодавства про свободу совісті та релігійні організації, проте він вказує, що «посадові особи релігійних організацій можуть бути суб'єктами відповідальності за порушення санітарно-гігієнічних і протиепідемічних, протипожежних правил і норм тощо» [6, с. 457].

Цивільна відповідальність полягає у тому, що релігійна організація несе самостійну цивільно-правову відповідальність, тобто самостійну майнову відповідальність за своїми зобов'язаннями всім належним їй майном. Важливо зауважити, що згідно з цивільним законодавством однією з головних ознак церкви, як юридичної особи, є її майнова відокремленість. Отже, засновники релігійної організації, як юридичної особи, не відповідають за її зобов'язаннями, своєю чергою, релігійна організація також не відповідає за зобов'язаннями своїх засновників. Беззаперечним є й те, що передумовою самостійної майнової відповідальності будь-якої юридичної особи, у тому числі й релігійної, є наявність у неї відокремленого майна. У цьому контексті Піддубна В. Ф. слушно зауважує, що це ж майно і слугує об'єктом претензій з боку кредиторів. Проте, що стосується церкви, то на її майно не може бути звернене стягнення за вимогами кредиторів [7, с. 109].

Кримінальна відповідальність настає у випадках наявності складу злочину в діянні, скоєному церквою. Така відповідальність передбачена Кримінальним кодексом України від 5 квітня 2001 року. Зокрема, ст. 181 передбачає, що «організація або керівництво групою, діяльність якої здійснюється під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів і поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю людей або статевою розпустою», карається «обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк» [8]. Однак слід зауважити, що суб'єктом цих злочинів не може бути юридична особа, тож відповідальність несуть лише фізичні особи, що входять до складу керівних органів релігійних організацій.

Детальніше зупинимося на конституційно-правовій відповідальності церкви як особливого виду відповідальності, який докорінно відрізняється від інших видів відповідальності церкви. Зауважимо, що в чинному законодавстві України не міститься визначення конституційно-правової відповідальності. Проте вченими, зокрема Ткаченком Ю. В., було надано ряд визначень конституційно-правової відповідальності. Вчений зауважив: це «самостійний вид юридичної відповідальності, що забезпечується примусовою силою держави та українського народу, має законодавчо встановлений порядок реалізації, сутність якої проявляється в необхідності зазнавати суб'єктом, що вчинив конституційно-правове правопорушення (делікт), несприятливих правових наслідків, безпосередньо передбачених конституційним законодавством, із метою захисту Конституції, стабільності конституційного ладу, прав і свобод особи в Україні» [9, с. 656].

До мір конституційно-правової відповідальності церкви відноситься припинення її діяльності. Так, відповідно до ст. 16 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року «у разі порушення релігійною організацією, що є юридичною особою, положень цього Закону та інших законодавчих актів України її діяльність може бути

припинено також за рішенням суду» [10]. Отже, припинення діяльності релігійної організації є заходом конституційно-правової відповідальності, після якого вона фактично перестає існувати. Рішення про припинення діяльності релігійної організації має право прийняти суд на підставі заяви органу, уповноваженого здійснювати реєстрацію статуту конкретної релігійної організації, або прокурора. Така справа розглядається у порядку позовного провадження, передбаченого Цивільним процесуальним кодексом України від 18 березня 2004 року.

Також Закон «Про свободу совісті та релігійні організації» визначає конкретні випадки припинення діяльності релігійних організацій у судовому порядку. До них відносяться:

1) вчинення релігійною організацією дій, що порушують принципи свободи совісті та відокремлення церкви від держави, а також порушують положення даного закону щодо користування майном, яке є власністю держави, громадських організацій або громадян;

2) поєднання обрядової чи проповідницької діяльності релігійної організації з посяганнями на життя, здоров'я, свободу і гідність особи;

3) систематичне порушення релігійною організацією встановленого законодавством порядку проведення публічних релігійних заходів (богослужінь, обрядів, церемоній, походів тощо);

4) спонукання громадян до невиконання своїх конституційних обов'язків або дій, які супроводжуються грубими порушеннями громадського порядку чи посяганнями на права і майно державних, громадських або релігійних організацій.

Зауважимо, що нині Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», на нашу думку, не повним чином регламентує конституційно-правову відповідальність релігійних організацій. Відсутні такі міри, як попередження чи зупинення діяльності. Крім того, існує лише припинення, проте не має припису щодо заборони діяльності взагалі. На нашу думку, ці міри конституційно-правового статусу церкви є важливими, оскільки, зокрема, попередження та зупинення діяльності, як особливий вид покарання, застосовуються як кара за скоєне і мають не менш важливий моральний вплив та є засобом боротьби з незначними порушеннями закону. Попередження та зупинення діяльності є важливим як для самої релігійної організації (можливість стати на правильний шлях та виправдатися), так і для суспільства в цілому (вже на початковому рівні припиняються зазіхання на права людей).

Тож ми пропонуємо внести зміни до чинного Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»:

- частину 2 статті 31 викласти в такій редакції: «У разі порушення релігійною організацією законодавства України або здійснення діяльності, що суперечить статуту релігійної організації, орган, уповноважений здійснювати реєстрацію статуту конкретної релігійної організації, виносить письмове попередження із зазначенням строку для їх усунення, яке в трьохденний термін направляє керівному органу релігійної організації.»;

- частину 3 статті 31 викласти в такій редакції: «Діяльність релігійної організації може бути зупинена органом, уповноваженим здійснювати реєстрацію статуту конкретної релігійної організації, на строк до шести місяців у разі порушення нею законодавства України або здійснення діяльності, що суперечить її статуту, якщо їй було винесено письмове попередження та релігійна організація у встановлені терміни не усунула порушення, що послужили підставою для винесення письмового попередження, або не повідомила про їх усунення з поданням підтверджувальних документів»;

- частину 4 статті 31 викласти в такій редакції: «Якщо порушення, зазначені в частині другій цієї статті, протягом шести місяців не були усунуті або мали місце повторно протягом року, орган, уповноважений здійснювати реєстрацію статуту конкретної релігійної організації, має право звернутися до суду із заявою про припинення діяльності цієї релігійної організації.».

На нашу думку, у законодавстві також повинно бути зазначено наслідки зупинення діяльності, тож частину 5 статті 31 слід викласти таким чином: «У разі зупинення діяльності релігійна організація не має права здійснювати релігійну, підприємницьку та будь-яку іншу діяльність, за винятком діяльності, спрямованої на усунення порушень, що стали підставою для зупинення діяльності цієї релігійної організації». Також ми пропонуємо доповнити стат-

тю частиною 5, яку викласти таким чином: «У разі прийняття судом рішення про відмову в припиненні діяльності релігійної організації релігійна організація відновлює свою діяльність, зупинену відповідно до цього Закону, з моменту вступу в законну силу рішення суду».

Що стосується заборони діяльності релігійної організації, то це питання нині є дуже важливим, оскільки деякі існуючі релігійні організації зловживають правом на свободу віросповідання. Незважаючи на те, що релігійний плюралізм корисний для демократії, це також може завдати шкоди верховенству права. На нашу думку, захищаючи право на свободу віросповідання, держава повинна гарантувати, що використання одними людьми цього права не призводить до зловживання правами інших людей, на які вони мають право відповідно до Конституції та міжнародного права в галузі прав людини. Існує нагальна потреба привнести певний порядок у релігійних питаннях, забезпечити виконання закону та обмежити застосування деякими релігійними групами чи церквами права на свободу віросповідання, чия діяльність чи приписи суперечать верховенству права. Держава не повинна продовжувати дозволяти релігійним організаціям, які є неприбутковими організаціями, фактично ставати прибутковими організаціями тих релігійних лідерів, які використовують релігію у цілях матеріального та фінансового благополуччя, експлуатуючи вірян, які наївно довіряють та збагачують їх. Крім того, існує гостра проблема з релігійним екстремізмом, що наносить загрозу не тільки верховенству права, а здоров'ю та життю суспільства в цілому. Ці організації утворюються, як правило, без статусу юридичної особи, що ускладнює їх контроль із боку держави.

З огляду на зазначене ми пропонуємо Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» доповнити статтею 31¹ «Заборона діяльності релігійних організацій». Зокрема, частину першу цієї статті викласти в такій редакції: «Діяльність релігійної організації, що не є юридичною особою, може бути заборонена у разі порушення нею Конституції України, законодавства про свободу совісті та віросповідання та міжнародних договорів у галузі прав людини». Частину другу викласти в такій редакції: «У разі порушення законодавства релігійними організаціями, що не володіють правами юридичної особи, відповідальність за порушення несуть особи, що входять до складу керівних органів цих об'єднань».

Висновки. Інститут відповідальності релігійних організацій є необхідним для підтримання правопорядку в суспільстві, оскільки саме застосовувані своєчасно та у відповідності до закону певні заходи дозволяють припинити будь-які можливі спроби порушення законодавства, прав і свобод як осіб, які входять до складу релігійних організацій, так і осіб, які зазіхають на ці права. Також зауважимо, що релігійні організації мають досить розпливчастий конституційно-правовий статус, а норми, що регулюють питання їхнього статусу, не завжди послідовні, а часом суперечливі. При цьому вважаємо за необхідне вдосконалення нормативної бази, яка регламентує конституційно-правову відповідальність, зокрема чітке закріплення видів відповідальності релігійних організацій.

Список використаних джерел:

1. Richard Niebuhr H. *The Responsibility of the Church for Society and Other Essays (Library of Theological Ethics)*. Westminster : John Knox Press, 2008. 155 p.
2. Nesterowicz M. *Odpowiedzialność cywilna Kościoła katolickiego za molestowanie małoletnich przez księży (prawo USA i prawo polskie)*. *Przegląd Sądowy*. 2014. Nr. 1.
3. Głowacka A. *Odpowiedzialność osób prawnych Kościoła katolickiego za czyny niedozwolone*. Wrocław : Uniwersytet Wrocławski. Katedra Doktryn Politycznych i Prawnych, 2015. S. 137–156.
4. Мищак І.М. Удосконалення конституційного законодавства України у сфері свободи совісті та віросповідання відповідно до міжнародно-правових норм та стандартів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2012. № 4. С. 37–40.
5. Мищак І.М. Трансформація міжнародно-правових норм у сфері свободи совісті та віросповідання в конституційне законодавство України. *Конституційні засади модернізації України*. К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2012. С. 303–311.
6. Пристінський І.О. Особливості адміністративної відповідальності релігійних організацій за порушення чинного законодавства. *Форум права*. 2009. № 1. С. 457–462.

7. Піддубна В.Ф. Релігійні організації як юридичні особи. *Право України*. 2005. № 4. С. 107–109.

8. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

9. Ткаченко Ю.В. Особливості конституційно-правової відповідальності. *Форум права*. 2013. № 3. С. 652–656.

10. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 25. Ст. 283.

** Павроз Тетяна Вікторівна – здобувач кафедри конституційного та міжнародного права Національної академії внутрішніх справ.*

Стаття надійшла до редакції 4 жовтня 2018 р.